

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”**

*Biserică și Stat în concepția Lordului Acton
(1834-1902)*

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**Coordonator științific:
PR. PROF. UNIV. DR. IOAN VASILE LEB**

**Doctorand:
MARIA MIHAELA GORCEA**

2014

CUPRINS

INTRODUCERE	p. 4
I. LORDUL ACTON – ISTORICUL CARE A FĂCUT ISTORIE	p. 12
I. 1. Lordul Acton – primii ani de viață	p. 13
I. 2. Acton – ucenicul lui Döllinger	p. 17
I. 3. Acton și activitatea jurnalistică	p. 29
I. 4. Acton – profesor regius	p. 43
II. BISERICA ȘI STATUL ÎN ANGLIA ȘI ITALIA SECOLULUI AL XIX-lea	p. 50
II. 1. Anglia și supremația regală	p. 50
II. 2. Emanciparea Catolică și urmările acesteia	p. 61
II. 3. Mișcarea de la Oxford și colaborarea dintre Acton și Newman	p. 77
II. 3. a. Newman și Mișcarea de la Oxford	p. 77
II. 3. b. Colaborarea dintre Acton și Newman	p. 84
II. 4. Restabilirea ierarhiei catolice în Anglia	p. 111
II. 5. Roma și puterea temporală a papei în viziunea lui Acton	p. 132
III. CONCILIUL I VATICAN ȘI REPERCURSIUNILE ACESTUIA ASUPRA RELAȚIEI DINTRE BISERICĂ ȘI STAT ÎN VIZIUNEA LORDULUI ACTON	p. 153
III. 1. Evenimente premergătoare Conciliului	p. 153
III. 2. Lordul Acton - Ignaz von Döllinger și Conciliul I Vatican	p. 165
III. 3. Acton - Gladstone și Conciliul I Vatican	p. 196
III. 4. Anglia și Lordul Acton după Conciliu I Vatican	p. 214

IV. BISERICA ȘI STATUL ÎN VIZIUNEA LIBERALULUI ACTON	p. 239
IV. 1. Acton – catolicul și liberalul englez al secolului al XIX-lea	p. 239
IV. 1. a. Lordul Acton – catolicul liberal	p. 239
IV. 1. b. Viziunea liberală a lordului Acton așa cum reiese din scrierile sale ..	p. 250
IV. 2. Relația dintre Biserică și stat din perspectiva liberalismului lui Acton	p. 262
IV. 3. Relația dintre Biserică și stat în Anglia și atitudinea anglicanilor față de romano- catolicii englezi ieri și azi	p. 288
CONCLUZII	p. 319
ANEXE	p. 326
BIBLIOGRAFIE	p. 352
DECLARAȚIE	p. 378
CURRICULUM VITAE	p. 379

Cuvinte-cheie:

Biserică, stat, Romano-Catolicism, Conciliu, emancipare, liberalism, infailibilitate, putere temporală, supremație, paplitate, anglicanism.

Studiul de față face o incursiune în secolul al XIX-lea, perioadă istorică marcată de o serie de controverse apărute în sânul Bisericii Romano-Catolice datorită dorinței papei Pius al IX-lea (1792-1878) de a-și impune autoritatea în Biserică și stat. Relația dintre Biserică și stat a constituit mereu un subiect de dezbateri intense în special deoarece cele două instituții au scopuri complet diferite. Biserica are rolul de a-i conduce pe oameni spre mântuire, în timp ce statul este preocupat de a-i face pe oameni membri ai unui regat pământesc. Cu timpul, conflictul dintre Biserică și stat s-a intensificat mai cu seamă pentru că statul a considerat că are puterea de a se implica în problemele Bisericii, de multe ori chiar și în acelea care nu erau de competența lui, ceea ce a determinat Biserica să privească statul ca pe un dușman al credinței.

Venirea la putere al papei Pius al IX-lea s-a produs într-un moment de redefinire al rolului Bisericii și a poziției acesteia în societate. Astfel, s-a născut ideea convocării unui conciliu mai ales că situația în Biserica Romano-Catolică, mai cu seamă în cercurile liberale, era destul de încordată încă din anul 1854 când papa Pius al IX-lea a definit ca dogmă *Imaculata Concepție*. Din momentul convocării conciliului a început o luptă acerbă între ultramontani și liberali. Reacțiile adverse au apărut cu precădere în mediile universitare germane și franceze, dar și în cele engleze. Printre englezii care s-au aflat în centrul evenimentelor și a cărui voce s-a făcut auzită a fost și marele istoric englez John Edward Emerich Dalberg, cunoscut în istorie cu numele de Lord Acton. Lucrarea va ajuta cititorul să facă o călătorie în istoria relației dintre Biserică și stat în Anglia așa cum a fost ea înțeleasă de Lordul Acton, urmărind câteva aspecte cheie din istoria secolului al XIX-lea în Anglia: emanciparea catolică, repercursiunile mișcării de la Oxford, restabilirea ierarhiei catolice, dar și acțiunile papalității în secolul al XIX-lea, în special convocarea Conciliului I Vatican.

Primul capitol vă va introduce în personalitatea atât de complexă a catolicului, liberalului și istoricului Lord Acton, o personalitate de prim rang a vieții politice și intelectuale din epoca victoriană. S-a născut la Neapole în 10 ianuarie 1834 într-o familie romano-catolică de viță nobilă. O influență deosebită asupra caracterului său a avut-o și originea sa: tatăl englez și mama franco-germano-italiancă. Situația restrictivă a catolicilor

englezi datorate legilor penale date împotriva acestora, s-a dovedit mai târziu a fi pentru Acton o punte de lansare spre un viitor care, în alte condiții, nu ar fi fost poate atât de strălucit. Nefiind admis la niciuna din facultățile Universității din Cambridge sau Oxford pentru simplul motiv că era catolic, Acton s-a văzut nevoit să își facă studiile academice la München unde va fi primit sub tutela distinsului profesor de istorie Ignaz von Döllinger (1799-1890). Întâlnirea cu marele profesor la München s-a dovedit a fi începutul unei noi epoci în viața celor doi, relația dascăl-ucenic devenind la scurt timp asemănătoare celei dintre tată și fiu. De atunci profesorul a avut o influență asupra tânărului elev englez pe care nimeni nu o anticipase, acesta din urmă însușindu-și în totalitate ideile și experiența dascălului său. Acton a învățat că istoria trebuie privită ca știință și nu ca literatură și a înțeles că datoria istoricului este de a căuta adevărul în toate documentele istorice posibile.

La scurt timp după sosirea la München, Döllinger l-a introdus în elita intelectualității continentului. Au călătorit împreună în Austria, Franța, Italia și Anglia unde, pe lângă cercetarea arhivelor, aveau întâlniri cu cei mai renumiți teologi și politicieni ai vremii. În această excepțională relație dintre dascăl și ucenic a apărut și o neînțelegere în anul 1879 când Acton a fost dezamăgit că Döllinger a apreciat o carte scrisă de o elevă a sa, Charlotte Lady Blennerhassett, în care autoarea lauda activitatea episcopului Dupanloup cel care s-a supus atât de ușor dogmei infailibilității. Oricum, diferențe de opinie între ei au apărut mai devreme atunci când Acton a început să pună accentul pe judecata morală a istoriei: pentru Acton persecuțiile au fost considerate crimă, pentru Döllinger erau privite doar ca un rău. Cu toate diferențele de opinie între ei, au rămas prieteni. După conciliu Döllinger ca preot a fost excomunicat, Acton în calitate de mirean a rămas mai departe în Biserica sa. La moartea dascălului său iubit i-a scris fiicei sale Mamy câteva cuvinte care ne ajută să înțelegem mai bine profunzimea relației dintre cei doi: „Și așa, de ziua mea, au luat sfârșit patruzeci de ani de prietenie neîntreruptă El nu era întotdeauna de acord cu mine, iar câteodată era chiar supărat pe mine, dar cu el discutam diferit anumite probleme așa cum nu o făceam cu nimeni altcineva. ... De ceea ce îmi pare rău acum, nu este moartea lui, la o asemenea vârstă și cu atâtea lucruri pe care le-a făcut, ci faptul că nu m-a înțeles cu adevărat niciodată...”¹.

După o serie de călătorii la Washington, Moscova și Roma, a venit în Anglia unde a plănuit să înființeze un cerc asemănător cu ceea ce a văzut la München, să-și educe coreligionarii și să ridice standardele școlarizării. Catolic devotat, Lordul Acton a înțeles că misiunea Bisericii este de a încuraja principiul libertății. Acest lucru l-a determinat să țină

¹ Scrisoarea lui Acton către fiica sa Mamy în 11 ianuarie 1890. Add Ms 7956, p. 40.

legătura cu revista liberală *The Rambler* al cărei editor a devenit în anul 1858. În urma dificultăților pe care le-a întâmpinat cu autoritățile revista a luat o nouă formă în anul 1862 cu titlul *Home and Foreign Review*, pentru ca în cele din urmă și aceasta să fie suspendată înființându-se un nou jurnal literar liberal *Chronicle* în anul 1867 care a supraviețuit doar un an. Ultima revistă liberală din secolul al XIX-lea în Anglia a fost *North British Review* și în care Acton a continuat să contribuie cu articole. Întreaga activitate publicistică a lordului Acton s-a rezumat la articolele pe care le-a publicat în periodicele amintite.

În februarie 1895 Acton a fost numit Profesor Regius la Catedra de Istorie Modernă a Universității din Cambridge. Ajuns în această nouă funcție, Acton s-a dedicat mult acestei profesii încercând să promoveze metodele de cercetare modernă. Prelegerile sale erau foarte apreciate de studenți și profesori pentru că așa cum spunea Owen Chadwick, succesorul lui Acton la Cambridge „Când cineva stătea de vorbă cu Acton despre istorie, părea că toată înțelepciunea lumii vorbea prin el”².

Al doilea capitol prezintă principalele evenimente politice care s-au derulat în Anglia și Roma pe parcursul secolului al XIX-lea și care au avut repercursiuni asupra relației dintre Biserică și stat. Englezii vor rupe legătura cu Roma în vremea lui Henric al VIII-lea, apoi legăturile să fie reluate sub Mary I pentru ca în cele din urmă, ruptura să se adâncească odată cu urcarea pe tron a Elisabetei I. După proclamarea Anglicanismului ca religie oficială în Anglia relația acesteia cu Sfântul Scaun s-a înrăutățit, Reforma aducând mari transformări în relația dintre Biserică și stat. Prin legile care s-au dat: papa nu avea dreptul să mai intervină în numirea episcopilor, acest drept revenind monarhului; toți cei care doreau să se supună de atunci Romei urmau să fie acuzați de conspirație împotriva împăratului și se interzicea achitarea oricăror sume către Roma. Biserica Engleză a respins astfel, orice putere a papei în Anglia. De atunci, nici Biserica și nici statul englez nu au mai acceptat autoritatea papală. Secole de-a rândul, Biserica Engleză s-a aflat la început sub controlul coroanei, apoi din anul 1688 puterea s-a transferat parlamentului. Începând cu secolul al XVIII-lea puterea a fost din nou substituită coroanei regale, această supremație continuând să se manifeste în Anglia și în secolul al XIX-lea.

La începutul secolului al XIX-lea catolicii din Anglia continuau să trăiască sub o serie de restricții care au fost implementate în lege prin *Actul de Corporație* (1661) și *Actul Testării* (1673). Aceste acte prevedeau că pentru a obține funcții de conducere sau un loc în parlament era obligatoriu să faci parte din Biserica Anglicană. Cu alte cuvinte, codul penal excludea pe

² Chadwick, Owen, *Acton and History*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 1998, p. 14.

catolici din viața publică, iar Lord Acton spunea că „romano-catolicii înșiși au fost scoși înafara legii”³. Deși puțini la număr, aceștia erau marginalizați și nedreptățiți: nu existau forme legale pentru căsătoriile catolice, în armată erau obligați să participe la slujbele Bisericii protestante și aveau de plătit taxe suplimentare pentru pământ. Prin legea din anul 1800 Irlanda, țară majoritar catolică, a fost atașată Angliei ceea ce a însemnat că irlandezii trebuiau să se supună aceluiași legi. Și dacă romano-catolicii din Anglia păreau că se complac în situația dată, nobilii catolici fiind dispuși chiar să se supună jurământului de supremație regală doar de dragul de a ocupa un loc în parlamentul Britanic, în Irlanda lucrurile au stat complet diferit. În anul 1823 Daniel O’Connell a început campania pentru mișcarea de emancipare catolică. Un pas important l-a constituit declarația dată de episcopii și preoții irlandezi în anul 1826 conform căreia Biserica Romano-Catolică nu învață infailibilitatea papei. Implicarea englezilor a fost relativ minimală, dar în cele din urmă, după îndelungi dezbateri, în anul 1829 catolicii englezi și irlandezi au obținut *Actul de Emancipare Catolică*. Prin acesta s-au redus multe din restricțiile impuse romano-catolicilor. Conform noii legi catolicii declarau că nu recunosc puterea temporală a papei în Anglia și că niciodată nu vor porni nicio acțiune de distrugere a Bisericii Anglicane. Bucuria le-a fost de scurtă durată deoarece catolicii din Anglia și Irlanda au fost în continuare supuși unor restricții legale: li se cerea să recunoască supremația spirituală a monarhului, preoții catolici nu aveau voie să poarte veșmintele liturgice în public, formula de adresare trebuia să fie „domn” nu „părinte” iar accesul în școli al copiilor de religie catolică era încă restricționat. La Universitatea din Oxford studenții trebuiau să semneze că acceptă cele 39 de Articole pentru a fi admiși, în timp ce la Cambridge viitorii studenți erau supuși unui test special și devenea obligatorie participarea la slujbele oficiate în capelele anglicane. La absolvire, studenții trebuiau să semneze jurământul de credință față de coroană. Cu toate acestea, *Actul de Emancipare Catolică* a constituit un prim pas important pentru catolicii de aici și de aceea Lord Acton spunea „Dacă acesta (Actul de Emancipare) nu a înlăturat toate nedreptățile, cel puțin a dat catolicilor oportunități pe care nu le-au avut înainte”⁴.

O atenție specială în cadrul acestui capitol a fost acordată colaborării dintre Acton și Newman. *Actul de Emancipare Catolică* era privit de mulți anglicani ca o amenințare la adresa Bisericii naționale, Biserica în cadrul căreia se simțea tot mai acut nevoia unei înnoiri. Cum era firesc, pătura intelectuală a societății a făcut primii pași spre încercarea de a produce

³ Lord Acton, *The Home Policy of the Session*, în revista „The North British Review”, vol. LII, April-July, London, 1870, p. 184-185.

⁴ Lord Acton, *Recent Irish Legislation*, în revista „Home and Foreign Review”, Vol. I, iulie 1862, William and Norgate, London, p. 55-56.

această schimbare, însă rezultatul a fost complet opus celui așteptat. Încercând să caute argumente pentru a demonstra că Biserica Anglicană deține adevărul, un grup de tineri de la Universitatea din Oxford, în frunte cu Newman, au descoperit că lucrurile nu stăteau deloc așa și astfel a luat naștere Mișcarea de la Oxford. În aceste condiții, numărul convertiților a crescut și ceea ce este semnificativ de menționat e faptul că aceștia proveneau din pătura intelectuală a societății engleze. Noii convertiți s-au remarcat prin activitatea jurnalistică, dar și prin acțiunile pe care le-au întreprins în favoarea Bisericii Romano-Catolice, cum este exemplul viitorului cardinal Newman.

Acton și Newman: două minți luminate ale secolului al XIX-lea proveneau din medii culturale diferite, fiind de religii diferite primul catolic și al doilea anglican, Acton desăvârșindu-și studiile în centrul intelectual al lumii catolice – München, în timp ce Newman a fost studentul Universității din Oxford. Ceea ce i-a unit pe cei doi a fost mai întâi preocuparea pentru religie, apoi mai târziu devotamentul pentru cercetarea istorică și adevăr.

Prima colaborare intensă dintre cei doi a fost în planul școlarizării. Cei doi au luptat pentru înființarea unei Universități Catolice în Irlanda unde Newman a activat ca rector 7 ani, apoi colaborarea a continuat și prin înființarea de către Acton a școlii publice catolice în Anglia unde Newman a lucrat ca profesor. În același timp, relația dintre cei doi poate fi urmărită și din perspectivă jurnalistică prin colaborarea la revista liberală *The Rambler* la care Newman, oarecum forțat de împrejurări, a preluat funcția de editor chiar dacă doar pentru o perioadă scurtă de timp, respectiv un an. Nu este surprinzător faptul că între cei doi au existat și diferențe de principii, dacă avem în vedere faptul că Newman a fost un convertit care și-a dedicat cea mai mare parte a vieții sale căutării adevărului pe care în cele din urmă credea că l-a găsit în Biserica Romano-Catolică. Newman era mai rezervat în aplicarea imparțialității în cercetarea istorică decât Acton și credea cu fermitate în toate principiile dogmatice care au fost odată stabilite de Biserică. Pentru Newman religia se situa deasupra istoriei și politicii deoarece acestea din urmă aparțineau de ceva pământesc și de aceea, ele se aflau mult sub nivelul religiei. Și în ceea ce privește problema puterii temporale a papei, Newman a preferat să mențină tăcerea. Criza dintre cei doi s-a accentuat pe perioada Conciliului când Newman s-a supus docil dogmei, deoarece pentru un convertit supunerea către autoritatea Bisericii era foarte importantă, în timp ce Acton a preferat să lupte până în ultima clipă împotriva unei decizii care ar fi putut produce mari probleme în relația dintre Biserică și stat în lumea catolică. Cu toate că pozițiile diferite pe care Acton și Newman le-au adoptat față de infailibilitate ar fi putut rupe relația dintre cei doi, acest lucru nu s-a întâmplat pentru că în cele din urmă în alegerea dintre catolicism și libertate, ambii au ales catolicismul.

Alături de Emanciparea Catolică și de Mișcarea de la Oxford care au marcat istoria Bisericii Romano-Catolice din Anglia la începutul secolului al XIX-lea, o serie de alte evenimente au influențat decisiv situația catolicilor de aici. După anul 1845 marea foamete din Irlanda a determinat emigrarea în Marea Britanie a peste un milion de irlandezi catolici care s-au alăturat convertiților de la Oxford. Situația era destul de dificilă, statul văzându-se nevoit să le ofere locuri de muncă, adăpost pentru familiile lor și nu în ultimul rând biserici ceea ce implica și o creștere a numărului clericilor catolici. Romano-Catolicii englezi s-au complăcut în a sta la distanță de evenimentele politice și de aceea venirea unui număr atât de mare de irlandezi catolici care anima societatea catolică engleză i-a determinat să se simtă stingheri și ofenșați. Și pentru ca lucrurile să fie și mai complicate pentru Biserica Anglicană, între anii 1840 și 1850, aceasta a mai trebuit să se confrunte și cu un val impresionant de convertiri. Noii convertiți proveneau din pătura intelectuală a societății engleze sau nobili cu o excelentă situație materială. Englezii care proveneau din familii tradițional catolice și care datorită restricțiilor la care au fost supuși erau săraci și fără educație, i-au privit cu rezerve pe noii veniți la Biserica lor. Invidia acestora a crescut când noii convertiți au înființat reviste catolice și au fondat mănăstiri și congregații, ceea ce însemna o minimalizare a rolului catolicilor englezi înăscuți.

Creșterea semnificativă a numărului catolicilor în Anglia a însemnat o renaștere spirituală fără precedent în istoria Marii Britanii, aceasta implicând: pe de o parte, construirea de Biserici și de școli noi, iar pe de altă parte, necesitatea creșterii numărului preoților. Acest lucru însemna implicit reînființarea ierarhiei catolice engleze. Situația era dificilă pentru că în *Actul de Emancipare* se stipulase că cel ce își va asuma fără acordul regal titlul de arhiepiscop sau episcop va fi destituit pentru o asemenea ofensă. Clerul catolic de aici nu a renunțat și în 19 septembrie 1850 papa Pius al IX-lea a reînființat ierarhia catolică numindu-l pe Nicholas Wiseman cardinal și arhiepiscop de Westminster. Reacțiile adverse din partea anglicanilor nu au întârziat să apară și în anul 1851 Regatul Britanic a votat *Legea Titlurilor Bisericești* prin care declara ilegală atribuirea de titluri bisericești, care din fericire a rămas doar la nivel de lege.

Reînființarea ierarhiei a avut, așa cum era firesc, și o serie de repercursiuni pozitive pentru Biserica Romano-Catolică engleză: romano-catolicii au început să aibă revistele și ziarele lor, numărul călugărilor a crescut, s-au înființat seminarii speciale unde erau formați profesorii, s-au construit noi biserici și catedrale și s-a înregistrat o creștere a numărului clerului. În concluzie, prima parte a secolului al XIX-lea a constituit pentru catolicii englezi o perioadă de creștere spirituală, dar și o îmbunătățire a poziției lor în statul englez, chiar dacă

nu putem omite faptul că existau încă tensiuni și conflicte atât între catolicismul englez și protestantismul național, cât și în interiorul comunității catolice engleze.

În același capitol, o atenție specială s-a acordat situației politice din Roma în secolul al XIX-lea. În anul 1796 Italia a fost ocupată de francezi. Țară, care până atunci, a fost împărțită în 10 state distincte, conduse de dinastii diferite, s-a văzut nevoită să se supună trupelor franceze ale lui Napoleon, care ocupau rând pe rând tot mai multe teritorii ale Italiei. Acesta a înființat republici în care a adoptat o constituție după modelul francez. În anul 1798 francezii ocupau Roma și formau *Republica Romană*. În aceste condiții, venirea la putere a papei Pius al IX-lea în anul 1846 a fost privită cu entuziasm de romano-catolici care au văzut în el o persoană deschisă spre liberalism și modernism. În anul 1848, când a izbucnit revolta condusă de Giuseppe Mazzini, care pleda pentru unificarea Italiei, papa s-a văzut obligat să plece în exil la Gaeta. Întors din exil, în anul 1850, Pius al IX-lea și-a anulat vechile principii liberale, iar Franța a devenit din nou protectoarea Romei. În același an, însă, guvernul roman a anunțat înființarea Republicii și sfârșitul regimului papal. Noua constituție îl priva pe papă de puterea politică și susținea egalitatea tuturor cetățenilor indiferent de religie. Astfel, a început lupta pentru puterea temporală. Papa a dat ordin de excomunicare tuturor celor care se vor implica în acțiunile de anexare a statului papal la ceea ce urma să devină *Regatul Italiei*.

În anul 1861 s-a proclamat unificarea Regatului Italiei, zona Romei fiind singura care nu a fost anexată acesteia. În anul 1870 trupele italiene au ocupat Roma pe care au proclamat-o capitala statului italian. Aceasta a condus la ruperea legăturilor dintre Biserică-stat, lucru care nu era în avantajul niciuneia dintre părți: papa și-a pierdut puterea temporală, iar statul italian nu mai avea papalitatea de partea sa.

Problema puterii temporale a papei l-a preocupat și pe Lordul Acton care a început să publice pe această temă articolele din revista *Rambler*, cu titlul *The Roman Question*. Acton a cercetat din punct de vedere istoric problema puterii temporale a papei și a ajuns la concluzia că în vechime aceasta a fost o necesitate prin care Biserica s-a protejat de puterea statului. În secolul al XIX-lea însă, aceasta nu mai era o necesitate ci ea constituia o piedică în calea unificării Bisericii. Acton considera că puterea temporală trebuia să se distingă de esența Bisericii, și prin urmare se putea renunța la ea mai ales că întreaga nație italiană cerea asta. Din articolele lui Acton aflăm și de relația tensionată dintre Napoleon și papa Pius al IX-lea. Roma nu mai avea susținerea Franței tocmai în momentul în care a început expediția lui Garibaldi inițiată în scopul unificării Italiei în anul 1862. Acton susținea, așadar, renunțarea la puterea temporală deoarece existența statului papal era în opoziție cu unitatea care constituia atunci ținta existenței italiene.

Abia în anul 1871 relația dintre Biserică-stat în Italia s-a îmbunătățit când guvernul a promulgat legea garanțiilor prin care i se recunoștea papei statutul de persoană suverană independentă. Conform aceleiași legi, papa beneficia și de libertatea de a întreține relații diplomatice cu alte țări. În anul 1929 s-a semnat un concordat între Sfântul Scaun și guvernul italian prin care acesta din urmă recunoștea puterea temporală a papei peste un anumit teritoriu, iar papa, la rândul său, recunoștea statul italian. În concluzie, Biserica Romano-Catolică din Roma s-a confruntat cu o serie de probleme de ordin politic pe parcursul secolului al XIX-lea.

Capitolul al III-lea tratează perioada desfășurării Conciliului I Vatican și poziția pe care Lordul Acton a avut-o față de deciziile acestuia. În decembrie 1864, papa Pius al IX-lea, cu doar două zile înaintea publicării enciclicii *Quaranta Cura* și a *Silabusului*, a anunțat un grup restrâns de cardinali, de intenția convocării unui conciliu. Primind un răspuns favorabil din partea acestora s-a format *Comisia directoare și specială pentru afacerile viitorului Conciliu general*. A urmat înființarea unor comisii speciale care au început să lucreze pentru pregătirea viitorului Conciliu începând din martie 1865. Membrii acestora urmau să stabilească problemele ce aveau să fie dezbătute la Conciliu. Este interesant de menționat faptul că din aceste comisii au făcut parte și englezi: episcopul William Weathers (1814-1895), Edward Henry Howard (1829-1892) și nu în ultimul rând, cardinalul Manning. Prezența lor la Roma în timpul pregătirii lucrărilor viitorului conciliu este importantă deoarece atunci s-a stabilit că pe ordinea de zi se va dezbate și infailibilitatea, iar episcopii englezi nu au protestat.

Anunțul oficial al convocării conciliului s-a făcut pe 29 iunie 1868 prin bula *Aeternis Patris* în care nu se pomenea nimic de infailibilitate, intenția promulgării noii dogme fiind expusă în *Civiltă Catolica* abia în aprilie 1869. Odată anunțată această intenție, situația a devenit tot mai tensionată în tabăra liberalilor. Și în Anglia lucrurile au început să se precipite, proprietatea Herrnsheim a lordului Acton devenind pentru un timp locul de întâlnire al episcopilor ce urmau să facă parte din grupul minoritar: episcopul Dupanloup, Hefele și Kettler.

O atenție deosebită a fost acordată, în lucrarea de față, relației dintre Acton și Döllinger pe parcursul derulării lucrărilor Conciliului I Vatican. În 10 noiembrie 1869 Acton, cel mai influent romano-catolic englez, ajungea la Roma cu o misiune bine stabilită: să facă totul pentru ca noua dogmă să nu fie promulgată. A încercat de la început să intre în legătură cu toți episcopii care soseau la Roma și și-a petrecut cea mai mare parte a timpului în preajma episcopilor opozanți infailibilității. În mediile politice exista teama că infailibilitatea va afecta

relația dintre Biserică și stat mai cu seamă în țările predominant catolice unde credincioșii aveau să se confrunte cu dilema de a se supune statului sau Bisericii. Între episcopii opozanți sunt menționați de Acton: majoritatea germanilor, austriecilor și ungarilor, jumătate din francezi, toți portughezii și jumătate din nord-americani și canadieni.

În această atmosferă încărcată a avut loc ceremonia de deschidere a conciliului pe 18 decembrie 1869, iar în Roma se vorbea deja că Acton este cel care conduce opoziția. Atunci, eroul nostru a decis să vorbească și din decembrie 1869 a început să scrie pentru ziarul german *Allegemeine Zeitung*. Scrisorile sale au devenit cunoscute cu numele de *Letters from Rome on the Council* și au fost publicate sub pseudonimul Quirinius. Scopul celor 69 de scrisori trimise de Acton dascălului său Döllinger a fost să informeze publicul de ceea ce se publica la Conciliu și să intimideze majoritatea. Scrisorile ne oferă o imagine clară a problemelor cu care se confrunta grupul minoritar. Pentru Acton era destul de greu să înțeleagă ce anume îi determina pe englezi să adere la noua dogmă de vreme ce ei știau de declarația prin care au obținut emanciparea și prin care ei au negat infailibilitatea papei. El spera însă că cei 200 de prelați opozanți se vor organiza în acțiunea de protest. Noua dogmă provoca mari probleme în relația Biserică-stat: în *America* aceasta urma să atragă ura celorlalte confesiuni și exista pericolul ca romano-catolicii să fie excluși din serviciile publice; în *Rusia* noua dogmă ce urma să fie pusă în catehisme și predată în școli ar fi creat mari opoziții din partea guvernului; în *Belgia* noua dogmă era considerată un afront la adresa statului și ar fi avut repercursiuni negative asupra clerului.

Între timp discuțiile în cadrul Conciliului evoluau și Acton spune că libertatea prelaților era tot mai încălcată și discursurile lor întrerupte. Antiinfailibiliștii au fost sistematic excluși din comisii. În februarie 1870 Döllinger a publicat în *Allegemeine Zeitung* un articol în care critica aspru noua dogmă și nu recunoștea statutul de sinod ecumenic Conciliului de la Florența (1438-1439). Prin aceasta prestigiul său în rândul episcopilor minoritari a scăzut. Episcopii germani au condamnat scrierea lui Döllinger, iar Acton a început să critice slăbiciunea minorității.

Distribuirea programului care cuprindea infailibilitatea a avut loc pe 6 martie 1870. Acton a înțeles atunci că episcopii minoritari trebuiau să ia măsuri mai severe și le-a propus să ceară unanimitatea în deciziile finale și să refuze participarea la ședințe dacă infailibilitatea nu va fi retrasă de pe ordinea de zi. Nemulțumit că aceștia nu i-au urmat sfatul, Acton i-a criticat aspru pe episcopii conciliari. Lupta care se dădea acum era între istorie care deținea adevărul și teologie. Și din acest punct de vedere, lucrurile erau înțelese diferit de cei doi prieteni, dascăl și ucenic: pentru Döllinger dogma încălca principiile teologice și istoria, iar pentru

Acton era o încălcare a moralității și istoriei. De la jumătatea lunii mai influența lui Acton la Roma a scăzut. El a plecat spre casă în 10 iunie 1870 având încă speranța că episcopii antiifailibiliști nu se vor supune presiunii Curiei. În cele din urmă, marea sesiune pentru promulgarea dogmei a fost stabilită pe 17 iulie 1870. Atunci episcopii opozanți au părăsit Roma. În 18 iulie 1870 când dogma a fost acceptată, Acton se afla la proprietatea sa din Bavaria. El a luptat așa cum a știut mai bine pentru a evita acest final, dar lupta s-a dovedit a fi zadarnică. Nu a putut împiedica, așa cum spunea el în cea de-a 69-a scrisoare „sfârșitul dramei”.

Paralel cu scrisorile către Döllinger, Acton a scris 12 scrisori din Roma și prim-ministrului britanic Gladstone. Acestea au avut scopul de a determina clasa intelectuală engleză și guvernul britanic să susțină grupul minoritar. Din analiza acestor scrisori putem deduce atât poziția guvernului englez cât și a guvernelor altor state europene față de decretul conciliului. Acton îi cere permisiunea lui Gladstone de a expune la Roma opinia politicianului englez referitoare la efectele pe care noua dogmă le-ar produce în Anglia. Acton obține acceptul acestuia și pe măsură ce dezbaterile continuau, istoricul nostru simțea că grupul minoritar avea nevoie de ajutor din partea guvernelor. Pe 2 februarie 1870 Acton a cerut guvernului francez să nu mai apere Vaticanul dacă dogma va fi promulgată. Napoleon a declarat că un asemenea decret ar anula toate înțelegerile dintre Franța și Vatican, dar Roma nu s-a arătat afectată de această declarație. Viena a trimis un reprezentant la Antonelli pentru a-l anunța cu privire la consecințele pe care dogma le va avea în relațiile dintre Biserică-stat. Austria a propus Prusiei și Bavariei să i se alăture. Bavaria a făcut apel la Anglia să susțină și ea opoziția și Gladstone a fost de acord. În același timp, episcopii francezi i-au cerut lui Acton să ceară și el ajutor Angliei, deoarece aceasta putea îndemna marile puteri să-și unească forțele. Problema este că Gladstone s-a văzut singur în încercarea de a rezolva această problemă, guvernul britanic refuzând implicarea pe motiv că acest lucru ar fi deteriorat relația cu Sfântul Scaun. Îngrijorarea lui Acton s-a accentuat când Franța întârzia să intervină deoarece iezuiții au reușit să distragă atenția lui Napoleon al III-lea, ostilizând Prusia împotriva Franței. Astfel, Napoleon avea cu totul alte probleme și a uitat de relativul conflict cu papa cel infailibil.

Cu toate acestea, în 6 aprilie 1870 guvernul francez susținut de Portugalia, Prusia și Spania, a trimis la Roma un memorandum prin care obiecta împotriva celor expuse în *Schema de Ecclesia*. Anglia a rămas neutră și nu a susținut Franța în acest memorandum, cu toate că împărtășea temerile guvernului francez. În final, lupta celor doi prieteni, Acton și Gladstone de a împiedica promulgarea dogmei și de a determina intervenția guvernelor în sprijinul

episcopilor minoritari s-a dovedit a nu fi suficientă pentru a ieși învingători. Manning a descoperit planul lor și l-a disprețuit și mai mult pe Acton.

După încheierea conciliului, episcopii englezi s-au întors acasă. Unii, precum Manning, Ullathorne, William Turner și James Brown au început să explice credincioșilor noua dogmă a infailibilității în pastoralele lor. Newman a păstrat din nou tăcerea și a așteptat să vadă și părerea altor episcopi precum Clifford și Dupanloup. Și cei doi episcopi englezi care au susținut minoritatea, Clifford și Errington au preferat să mai aștepte și urmăreau mișcarea minorității. În cele din urmă, pe 9 decembrie 1870, Clifford îi scria lui Newman că acceptă decretul deoarece ele erau deja propovăduite peste tot în Biserică. Ultimul episcop catolic englez care a aderat la noua dogmă a fost George Errington în februarie 1872.

Prima reacție a lordului Acton după conciliu a fost elaborarea lucrării *Scrisoare deschisă către un episcop german la Conciliul Vatican*, publicată în ziarul *The Times*. Aici autorul i-a îndemnat pe episcopii minoritari să spargă tăcerea și a publicat citate din discursurile acestora din Roma. Tot aici i-a criticat și pe episcopii germani în cazul în care aceștia se vor supune dogmei. Răspunsul a venit prin scrisoarea trimisă către *The Times* a episcopului Ketteler de Mainz în care acesta neagă toate acuzațiile aduse de Acton la adresa lor. Acton nu i-a răspuns episcopului, probabil deoarece considera că se aruncă într-o luptă inutilă.

În anul 1874 o altă scriere a bulversat lumea catolică engleză. Gladstone a scris lucrarea *The Vatican decrees in their bearing on Civil Allegiance: a political expostulation* în care a acuzat Conciliul I Vatican de negarea libertății intelectuale și repudierea gândirii moderne și a istoriei. Acton îi răspunde prin patru scrisori către *The Times* în care încearcă să demonstreze că papii au avut aceeași putere și înaintea conciliului. Istoricul nostru a fost felicitat de Newman pentru moderația cu care s-a exprimat. Aceste scrisori către *The Times* au rămas singurul punct de vedere exprimat public de Acton în această controversă postconciliară. La sfârșitul anului 1874 Acton a mărturisit că acceptă decretul, motivând că dacă reprezentanții Bisericii le-au acceptat, el în calitate de laic nu are niciun drept să încerce să explice probleme care țin de teologie. Le-a acceptat pentru că dorea să rămână catolic, să fie în continuare un exemplu pentru copiii săi. Acton a preferat să se retragă din luptă pentru că s-a simțit neînțeleș și pentru că avea sentimentul eșecului și al dezamăgirii. Fără îndoială, abandonul episcopilor care au luptat alături de el în timpul conciliului, a constituit cea mai mare dezamăgire a vieții sale.

În **capitolul al IV-lea** se face o prezentare a relației dintre Biserică și stat din perspectiva liberalismului lui Acton. Eroul nostru a fost mereu preocupat de problema

libertății și pentru el revoluția americană, engleză și franceză au constituit momentele cheie în dezvoltarea libertății din epoca modernă. A devenit adeptul liberalismului în vremea când l-a cunoscut pe Döllinger, liderul mișcării liberale din Germania. Catolicismul liberal, al cărui susținător a devenit și Acton, insista pe libertatea cercetării, având convingerea că adevărul religios și știința trebuie să fie compatibile. Tensiunea dintre liberalii catolici și Biserică s-a accentuat în anul 1859 după apariția cărții *The Origin of Species* a lui Darwin, când Biserica a perceput cartea ca un atac al științei la religie.

Liberalismul lui Acton s-a desfășurat pe două coordonate: prin jurnalism și prin politică. În revistele *Rambler* și *Home and Foreign Review* Acton a promovat pentru început ideile sale liberale. Intrând în conflict cu autoritățile ambele reviste au fost desființate, liberalii catolici englezi, în frunte cu Acton, continuând apoi să scrie în *The Chronicle* și *North British Review*. La vârsta de 23 de ani, Acton a debutat în politică și a devenit membru al parlamentului irlandez pentru circumscripția electorală din Carlow. El nu a fost un om politic activ, fiind interesat mai mult de istorie decât de politică. În timpul scurt în care a cochetat cu politica, Acton s-a implicat mai intens în câteva comisii: comisia care dezbătea legea pentru săraci, comisia de investigare a eficienței serviciilor diplomatice ale țării și comisia care se ocupa de legile date pentru nașteri, căsătorii și decese.

Conceptul de libertate al lui Acton este cuprins în cele două prelegeri ale sale cu titlul *Libertatea în antichitate* și *Libertatea și creștinismul*, susținute în anul 1877 la Bridgnorth. De aici se poate vedea și ce înțelegea liberalul Acton prin libertate: „Prin libertate înțeleg asigurarea că toți oamenii vor fi încurajați să facă ceea ce consideră a fi datoria lor față de autoritate, de cutumă și de opinia publică. Statul are competența de a trasa îndatoriri și de a delimita binele de rău doar în sfera sa imediată”⁵. Cele două prelegeri fac o incursiune în istoria libertății și ele reprezintă o sinteză a celebrei *Madonna of the Future* pe care Acton a intenționat să o scrie. Toată viața sa a adunat material pentru ceea ce urma să devină cea mai mare carte nescrisă. Ea se găsește și azi doar sub formă de notițe la biblioteca Universității din Cambridge și cu toate încercările, nimeni nu a reușit să scrie această istorie din manuscrisele sale. Probabil că singurul capabil să o facă ar fi fost Acton însuși.

În calitate de liberal Acton a împărtășit ideile liberalilor în ceea ce privește relația Biserică-stat: tolerarea tuturor religiilor, libertatea de manifestare a convingerilor religioase și libertatea conștiinței. În ceea ce privește relația dintre Biserică și stat, în opinia lui Acton cele două instituții au același scop final. Și marele scop al unui stat creștin este de a păstra cele

⁵ Lord Acton, *Libertatea în antichitate*, în Lord Acton, „Despre libertate”, tradusă de Ligia Constantinescu și Mihai Eugen Avădanei, Editura Institutul European, Iași, 2000, p. 50.

două sfere în permanență distincte: de a da cezarului ce-i al cezarului și lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu. Prin aceste cuvinte Acton spunea că se evită orice fel de absolutism. Prin ele Hristos a inaugurat libertatea și a repudiat absolutismul. Pentru Acton Biserica, atâta timp cât nu se confundă cu statul, devine garanția împotriva absolutismului. El era convins că acolo unde politica și religia sunt unite nu există libertate. Și avea cazul concret din Anglia în acest sens. Sistemul promovată de Acton în relația Biserica-stat este *“o Biserică nu într-o țară națională, separată de stat”*⁶.

Deși Acton vine cu concluzia că Biserica trebuie separată de stat, el recunoaște că Biserica nu ar trăi în deplinătatea ei dacă nu s-ar bucura de o recunoaștere politică. Și aceasta deoarece catolicii aveau nevoie de educație pe care le-o putea oferi doar statul, de recunoașterea familiilor lor creștine catolice și de sprijin financiar din partea statului. Separarea Bisericii de stat era înțeleasă de liberalul nostru până acolo încât statul să nu-și impună autoritatea asupra Bisericii, să nu se implice în probleme de natură teologică: *“Guvernul trebuie să se ocupe de cele ce țin de guvernare, nu de problemele Bisericii”*⁷, spunea Acton.

Și dacă Biserica avea nevoie de stat și statul avea nevoie de o religie care să-l influențeze moral. Principiile morale promovate de Biserică ar trebui să se reflecte și în sistemele politice ale națiunilor. În opinia lui Acton, statul nu putea să aibă o bună guvernare fără Biserică. Pentru Acton un stat cu adevărat creștin era un stat liberal, și într-un stat liberal conștiința însemna totul. Oamenii aveau datoria să nu accepte să se mulțumească cu verdictul dat de autorități ci să judece ceea ce este bine sau rău în lumina a ceea ce Dumnezeu a sădit în om: conștiința. În prima parte a vieții lui catolicitatea a fost mai puternică decât libertatea. Treptat însă, în dezvoltarea lui s-a produs o schimbare: libertatea a devenit pentru Acton mai importantă decât catolicitatea. Îl găsim astfel, în ipostaza de catolic convins, pentru ca mai târziu să-l găsim tot catolic, dar departe de ceea ce promova papalitatea. În relația dintre Biserică și stat trebuiau să primeze două principii în opinia lui Acton: moralitatea și libertatea.

În concluzie, poziția lui Acton în ceea ce privește relația Biserica-stat din perspectivă liberală se rezumă la teama de excesul de putere atât în Biserică cât și în stat. El spunea că *“adevăratul principiu acesta este: Biserica strunește statul și statul Biserica”*⁸. Acton dorea așadar, ca Biserica să fie liberă, independentă de stat, dar în același timp cele două instituții să se susțină reciproc când e cazul, respectându-se însă libertatea fiecăreia.

⁶ Manuscrisul Add Mss 4865, p. 69.

⁷ Manuscrisul Add Mss 4932, p. 11.

⁸ Manuscrisul Add Mss 5915.

În ceea ce privește relația dintre Biserică și stat în Anglia azi, statutul Bisericii Anglicane în cadrul statului a rămas neschimbat de la Reformă până în zilele noastre. La început legătura Bisericii Anglicane cu statul se rezuma la prezența în Camera Lorzilor a 26 de episcopi și 2 arhiepiscopi. Apoi, prin legile testării promulgate în anii 1673 și 1678, s-a restrâns mult din puterea politică a membrilor bisericii, aceștia fiind obligați să rostească jurământul de supremație pentru a deține funcții în stat.

Din punct de vedere legislativ Biserica Angliei este reprezentată de cele două Sinoade: din York și Canterbury. Ele însă nu pot decide nimic fără acordul coroanei. De altfel, clerul Bisericii Anglicane nu a creat deloc probleme coroanei britanice, de-a lungul istoriei, acesta manifestând o supunere necondiționată. În vremea regelui James I (1566-1625) nesupunerea era considerată un mare păcat, pentru ca apoi, James al II-lea (1633-1701) să acorde tolerarea religioasă abrogând toate legile penale date în detrimentul religiei romano-catolice. Un nou capitol în relația dintre Biserică și stat a început în vremea regelui William al III-lea (1650-1702) când autoritatea care până atunci a aparținut coroanei a trecut în sfera parlamentului. În anul 1717 activitatea sinodului a fost suspendată, iar Biserica a început să fie privită ca un departament al statului aflat sub controlul parlamentului.

În secolul al XIX-lea interesul statului englez pentru problemele Bisericii s-a diminuat mult. Episcopii participau tot mai rar la ședințele din parlament și nu mai erau consultați înainte de a se promulga o lege care ar fi putut afecta Biserica. Rezultatul a fost obținerea emancipării catolice și reinstaurarea ierarhiei catolice engleze.

Azi, Biserica engleză este angrenată în activitatea politică, dar implicarea ei constă doar în exprimarea opiniilor. Din perspectiva statului, părerea sinodului nu trebuie ignorată, însă ea nu ar trebui să difere mult de cea a grupărilor politice aflate la guvernare. Parlamentul nu are puterea de a modifica legea propusă de sinod, dar are dreptul să o respingă. Nimic nu se poate schimba în doctrină fără aprobarea parlamentului. Prin urmare, între Biserica națională engleză și stat este o foarte strânsă legătură. Biserica și statul au fiecare rolul lor în conducerea națiunii, însă în Anglia cele două instituții sunt atât de unite încât ne este destul de greu să facem o delimitare clară între sferele lor de influență.

În ceea ce privește relația dintre Biserica romano-catolică engleză cu statul și cu Biserica Anglicană, aceasta nu este doar de natură teologică, ci neînțelegerile se datorează luptei pentru putere. Atitudinea de ostilitate față de Roma s-a dezvoltat în timp și este evident faptul că dorința de dominare a Romei va constitui mereu cauza conflictelor dintre anglicani și romano-catolici. Azi relația dintre cele două Biserici se rezumă la acceptare și toleranță. În

cadrul ecumenismului actual există nenumărate dezbateri pentru unirea între cele două Biserici, dar problemele care le despart au rămas încă nesoluționate.

Cât privește atitudinea anglicanilor față de Lordul Acton, aceștia îi poartă respect și admirație pentru curajul de care a dat dovadă, și este recunoscut în mediile intelectuale prin celebra sa afirmație: “puterea tinde să corupă, iar puterea absolută corupe absolut”. De membrii Bisericii sale, Acton e perceput ca istoricul și liberalul care a luptat pentru libertatea catolicilor din țara sa. Pentru romano-catolici Acton este un exemplu de devotament pentru cercetarea istorică și libertate care chiar dacă într-un anumit moment al vieții sale a avut o “rătăcire” și-a revenit și a rămas mai departe în Biserica sa.

În concluzie, Acton a fost unul dintre cei mai mari istorici ai timpului său care s-a remarcat prin atitudinea față de istorie și prin profunzimea gândirii sale.

Bibliografie selectivă:

a. Manuscrise consultate:

Add. MS 4906, Add Ms 4901, Add. MS 8122 (2), Add. MS 8122 (4)
Add Mss 5542, Add Mss 4912, Add Ms 8120 (2), Add Ms 7956, Add Mss 8122 (4)/ 20, Add.
MSS 4909, Add Mss 8122 (4)/ 27, Add MSS 4989, Add Mss 8122 (4)/ 35, Add Mss 5685,
Add Mss 4865, Add Mss 5463, Add Ms 5686, Add Mss 4871, Add MS 4932, Add Mss 4916,
Add Mss 5666, Add Mss 4939, Add Mss 4954, Add Mss 8122 (1)/34
Add Mss 8122 (1)/33, Add. Mss. 5588, Add. Mss. 4975, Add MS 8122 (1)/1, Add Ms 5611.

b. Lucrări ale lui Acton:

****Essays in the History of Liberty, Selected Writings of Lord Acton*, J. Rufus Fears (ed.), vol. I, Liberty Fund, Indianapolis, 1985.

****Essays in the Study and writing of history, Selected Writings of Lord Acton*, J. Rufus Fears (ed.), vol. II, Liberty Fund, Indianapolis, 1986.

****Essays in Religion, Politics and Morality, Selected Writings of Lord Acton*, J. Rufus Fears (ed.), vol. III, Liberty Fund, Indianapolis, 1988.

****Selections from the correspondence of the first Lord Acton*, John Neville Figgis and Reginald Vere Laurence (ed.), vol. I, Editura Longmans Green and CO., London, 1917.

****The Correspondence of Lord Acton and Richard Simpson*, vol. I-III, Josef L. Altholz, Damian McElrath, James C. Holland (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 1975.

John Emerich Edward Dalberg-Acton, *Lectures on Modern History*, John Neville Figgins și Reginald Vere Laurence (ed.), MacMillan and CO., London, 1921.

Lord Acton, *Current Events - Rome*, în „Home and Foreign Review”, Vol. I, iulie 1862, William and Norgate, London, p. 266-270.

Lord Acton, *Despre libertate*, tradusă de Ligia Constantinescu și Mihai Eugen Avădanei, Editura Institutul European, Iași, 2000.

Lord Acton, *Essays on Church and State*, Woodruff Douglas (ed.), Editura Hollis and Carter, London, 1952.

Lord Acton, *Italy and the Pontifical States*, în “The Home and Foreign Review”, (1 Nov. 1860), p. 134-142.

Lord Acton, *Notes on archival researches*, articol publicat în „Lord Acton: The Decisive Decade 1864-1874”, Damian McElrath (ed.), Louvain, 1970, p. 127-140.

Lord Acton, *Political Thoughts of the Church*, în „Rambler”, seria a 2-a, 11 ianuarie 1859, p. 30-49.

Lord Acton, *Rome and Italy*, în „Home and Foreign Review”, vol. II, ianuarie 1863, William and Norgate, London, p. 308-319.

Lord Acton, *Rome and Italy*, în „Home and Foreign Review”, vol. II, aprilie 1863, William and Norgate, London, p. 695-705.

Lord Acton, *The Catholic Press*, în „Essays in Religion, Politics and Morality, Selected Writings of Lord Acton”, vol. III, J. Rufus Fears (ed.), Editura Liberty Fund, Indianapolis, 1988, p. 37-54.

Lord Acton, *The Munich Congress*, în „Essays in Religion, Politics and Morality, Selected Writings of Lord Acton”, vol. III, J. Rufus Fears (ed.), Editura Liberty Fund, Indianapolis, 1988, p. 195-233.

Lord Acton, *The Pope and the Council* în “Essays in Religion, Politics and Morality, Selected Writings of Lord Acton”, vol. III, J. Rufus Fears (ed.), Editura Liberty Fund, Indianapolis, 1988, p. 280-289.

Lord Acton, *The Roman Question*, în „The Rambler”, vol. II, New Series, Burns and Lambert, London, January 1860, part V, p. 137-154.

Lord Acton, *The Roman Question*, în „The Rambler”, vol. IV, New Series, Burns and Lambert, London, noiembrie 1860, part X, p. 1-27.

Lord Acton, *The States of The Church*, în “The Home and Foreign Review”, (1 Matie 1860), p. 291-323.

Lord Acton, *The Vatican Decrees, Four letters of Lord Acton to the editor of The Times*, Edinburgh, 1906.

Lord Acton, *Ultramontanism*, în „Essays in Religion, Politics and Morality, Selected Writings of Lord Acton”, vol. III, J. Rufus Fears (ed.), Editura Liberty Fund, Indianapolis, 1988, p. 149-194.

Lord Acton, *Vatican Council* în “Essays in Religion, Politics and Morality, Selected Writings of Lord Acton”, vol. III, J. Rufus Fears (ed.), Editura Liberty Fund, Indianapolis, 1988, p. 290-338.

Lord Acton, *Wosley and the divorce of Henry VIII*, în „Essays in the Study and Writing of History, Selected Writings of Lord Acton”, vol. II, J. Rufus Fears (ed.), Liberty Fund, Indianapolis, 1986, p. 259-311.

c. Cărți:

****Conciliul Ecumenic Vatican II. Constituții, decrete, declarații*, Arhiepiscopia Romano-Catolică, București, 1999.

****Constitutio Dogmatica I „Pastor Aeternus” de Ecclesia Christi*, document publicat în „Enchiridion Symbolorum Definitionum Et Declarationum De Rebus Fidei Et Morum”, Henricus Denzinger și Adolfus Schönmetzer (ed.), Verlag Herder KG, Freiburg im Breisgau, Romae, 1965.

****Constituzione del santissimo Padre in Cristo e signor nostro Pio per divina provvidenza papa settimo: colla qualle à rimessa primiero stato in tutto il mondo cattolico la Compagnia di Gesu*, Bologna, 1814.

****Ignaz von Döllinger, Lord Acton: Briefwechsel, 1850-1890*, V. Conzemius (ed.), 3 vol., Beck, München, 1963-1969.

****L’Enciclica Aeternis Patris: significato e preparazione*, Città del Vaticano, 1981.

****Letters of Lord Acton to Mary Gladstone*, Herbert Paul (ed.), The MacMillan Company, London, 1904.

****Letters of Lord Acton to Mary, daughter of the right Hon. W. E. Gladstone*, Herbert Paul (ed.), MacMillan and CO, London, 1913.

****Stray Leaves from the supposed diary of William Ewart Gladstone*, Hoffman Frederick August (ed.), Thurgate & Sons, London, 1884.

****The Book of Common Prayer and administration of the Sacraments and other Rites and ceremonies of the Church according to the use of the Church of England*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

****The Cambridge Modern History*, proiectată de Lord Acton, Sir A. W. Ward, Sir G. W. Prothero, și Sir Stanley Leathes (ed.), Vol. I, Cambridge University Press, Cambridge, 1934.

****The Catholic Emancipation Act, 1829*, document publicat de E. R. Norman în “Anti-Catholicism in Victorian England”, George Allen and Unwin LTD, London, 1968, p. 131-139.

****The Roman Question: extracts from the dispatches of Odo Russel from Rome, 1858-1870*, N. Blakiston (ed.), Chapman and Hall, London, 1962.

Abraham, William Henry, *Church and State in England*, Longmans Green and CO, London, 1905.

Altholz, Joseph L., *The Liberal Catholic Movement in England*, Editura Burns and Oates, London, 1962.

Bagnani, Gilbert, *Rome and the Papacy, an Essay on the relations between Church and State*, Editura Methuen and CO. LTD., London, 1929.

Barrows, Montague, *Parliament and the Church of England – Primary Source Edition*, Nabu Press, London 2013.

Bel, Valer, *Missio Dei*, în Ioan Chirilă (coord.), *Misiunea Bisericii în Sfânta Scriptură și în istorie*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2006.

Bocșan, Nicolae; Cârja, Ion, *Biserica Română Unită și Conciliul Ecumenic Vatican I*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001.

Bolton, Glorney, *Roman Century 1870-1970*, Hamish Hamilton, London, 1971.

Bonet-Maury, G., *Döllinger. Lettres et déclarations au sujet des décrets du Vatican*. Trad. par., Paris, Armand Colin et C-ie, 1893.

Bouyer, Louis, *Newman: His Life and Spirituality*, tradusă de J. Lewis May, Burns & Oates, London, 1958.

Burton, Edward, *Thoughts on the separation of Church and State*, Roake and Varti Strand, London, 1834.

Butterfield, H., *Lord Acton*, Editura The Historical Association, London, 1948.

Chadwick, Owen, *Acton and History*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Chadwick, Owen, *Acton, Döllinger and History, The 1986 Annual Lecture*, The German Historical Institute, London, 1987.

- Chadwick, Owen, *Catholicism and History, The opening of the Vatican Archives*, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- Chadwick, Owen, *Newman a short introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Chadwick, Owen, *Professor Lord Acton The Regius Chair of Modern History at Cambridge, 1895-1902*, Editura Grand Rapids Acton Institute, Michingan, 1995.
- Chifăr, Pr. Nicolae, *Istoria ceștinismului*, vol. I-IV, Editura Trinitas, Iași, 2005.
- Churchill, Winston, *Marlborough: his life and times*, vol. III, University of Chicago Press, 2002.
- Clark, G. Kitson, *Churchmen and the condition of England 1832-1885*, Methuen & Co Ltd, London, 1973.
- Culler, A. Dwight, *The Imperial Intellect a study of Newman's educational idea*, Yale University Press, 1958.
- Cuthbert, Butler, *The Vatican Council: the story from inside in Bishop Ullathorne's letters*, Longmans and Green, London, 1930.
- Cwiekowski, Frederick J., *The English Bishops and The First Vatican Council*, Publications Universitaires de Louvain, Louvain, 1971.
- Cyril, Garbett, *The Calims of the Church of England*, Hodder and Stoughton, London, 1947.
- Dante, Alighieri, *La Divina Comedia El Purgatorio*, tradusă de Juan de la Pezuela, Viuda del Luis Tasso, Barcelona, 1868.
- De Bary, Richard B., *Thoughts upon certain leading points of differenece between Catholic and Anglican Churches*, Lemanington: W. Reeve. C. Dolman, London, 1843.
- Döllinger, Ignaz von, *Über die Wiedervereinigung der christlichen Kirchen. Sieben Vorträge, gehalten zu München im Jahr 1872*, Nördlingen, 1888.
- Döllinger, John J. I. von, *Lectures on the Reunion of the Churches*, translated by Henry Nutcombe Oxenham, Editura Rivingtons, London, Oxford and Cambridge, 1872.
- Fasnacht, George Eugene, *Acton's political philosophy*, Hollis and Carter, London, 1952.
- Faught, C. Brad, *The Oxford Movement: A Thematic History of the Tractarians and Their Times*, Penn State University Press, Pennsylvania, 2004.
- Figgins, John Neville, *Life of Lord Acton*, Editura Dict. National Biography, Second Suppl., Waterloo Place, 1912.
- Galton, Arthur, *Our attitude towards English Roman-Catholics and the Papal Court*, Imperial Protestant Federation, London, 1902.
- Gasquet, O. S. B. Abbot, *Lord Acton and his circle*, Editura Burns and Oates, London, 1906.
- Gibson, William, *Church, State and Society, 1760-1850*, St. Martin's Press, New York, 1994.

Gladstone, Mary Drew, *Acton, Gladstone and others*, Nisbet & CO. LTD., London, 1924.

Gladstone, W. E., *Gleanings of past years*, John Muray Publisher, London, 1879.

Gladstone, W. E., *Remarks on the Royal Supremacy as it is defined by Reason, History and Constitution. A letter to Lord Bishop of London*, John Murray, London, 1850.

Gladstone, W. E., *The State in its relations with the Church*, John Muray and Hatchard and Son, London, 1839.

Gladstone, W. Edwart, *Vaticanism: An Answer to Reproofs and Replies*, John Muray, London, 1875.

Gladstone, William Edwart, *The Vatican Decrees in their bearing on Civil Allegiances with the replies of the Archbishop Manning and Lord Acton*, D. Appleton and Company, New York, 1874.

Gwatkin, Henry Melvin, *Church and State in England to the death of Queen Anne*, Longmans, London, 1917.

Hill, Roland, *Lord Acton*, Editura Yale University Press, New Heaven & London, 2000.

Himmelfarb, Gertrude, *Lord Acton, a study in conscience and politics*, Editura University of Chicago Press, Chicago and London, 1993.

Himmelfarb, Gertrude, *Lord Acton. A study in Conscience and Politics*, Institute for Contemporary Studies, USA, 1993.

Ioan Rămureanu, Ioan; Șesan Milan și Bodogae Teodor, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1975.

King, John, *Cardinal Wiseman unmasked and the sophistry of his plea for the Roman hierarchy exposed: being an examination of his "Appeal to the Reason and Good Feeling of the English People on the Subject of the Catholic Hierarchy"*, Christ Church, London, 1850.

Kockhan, Lionel, *Acton on History*, Andre Deutsch, London, 1954.

Küry, Urs, *Die Altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihr Anliegen*, Evangelisches Verlagswerk Stuttgart, 1966.

Lally, Frank Edward, *As Lord Acton says*, R. Ward Press, Newport, 1942.

Larsen, Timoth, *Crisis of doubt, Honest Faith in Nineteenth Century England*, Oxford University Press, 2006.

Lawrence, George Guerard, *The present relations of Church and State in England: in accordance with the teaching of political science*, W. Macintosh, London, 1967.

Leb, Ioan Vasile și Gârdan, Gabriel-Viorel, *Chipuri și scene din istoria creștinismului American*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008.

Leb, Ioan Vasile, *Ortodoxie și Vechi-Catolicism sau Ecumenism înainte de Mișcarea Ecumenică*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996.

Manning, Archbishop of Westminster Henry Edward, *The Centenary of Saint Peter and the General Council: a Pastoral Letter to the clergy*, Longmans and Green, London, 1867.

Manning, H. E., *The Vatican Council and its Definitions; A Pastoral Letter to the Clergy*, Spottiswoode & CO., London, 1870.

Mathew, David, *Lord Acton and his times*, Editura Eyre and Spottiswoode, London, 1946.

Mc Elrath, Damian, *Lord Acton the Decisive Decade 1864-1874*, Publications Universitaires de Louvain, Louvain, 1970.

Moraru, Alexandru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Dialog teologic și ecumenic*, vol. III, Tom. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune, București, 2006.

Moraru, Pr. Prof. Dr. Alexandru, *Biserica Angliei și ecumenismul-Legăturile ei cu Biserica Ortodoxă Română*, teză de doctorat, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

Moris, Robert M., *Church and State in 21st Century Britain. The Future of Church Establishment*, Palgrave MacMillan, New York, 2009.

Mozley, Thomas, *Reminiscences chiefly of Oriel College and the Oxford Movement*, Longmans, Green and CO, London, 1882.

Muntean, Pr. Prof. Dr. Vasile, *Istoria creștină generală (1054 până azi)*, vol. I-II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.

Newman, J. H., *Certain difficulties felt by Anglicans in Catholic teaching*, Longmans Green & CO, London and New York, 1908-1910.

Newman, John Henry *The idea of a University: defined and illustrated*, (new edition), Editura Longmans Green, New York, 1947.

Newman, John Henry, *Lectures on the present position of Catholics in England: addressed to the brothers of oratory*, Longmans, Green and CO., London, 1891.

Newman, John Henry, *The Letters and Diaries of John Henry Newman. Controversy with Gladston , January 1874 to December 1875*, edited at the Birmingham Oratory with notes and an introduction by Charles Stephen Dessain and Thomas Gornall, vol. 27, Clarendon Press, Oxford, 1975.

Nippold, Friedrich, *The Papacy in the 19th century, a part of the "History of Catholicism since the Restoration to the Papacy"*, tradusă de Laurence Henry Schwab, Editura Knickerbocker Press, New York and London, 1900.

Norman, E. R., *Anti-Catholicism in Victorian England*, George Allen and Unwin LTD, London, 1968.

Norman, Edward, *The English Catholic Church in the Nineteenth Century*, Editura Clarendon Press, Oxford, 1984.

O’Gara, Margaret, *Triumph in Defeat: Infallibility, Vatican I, and the French Minority Bishops*, Catholic University of America Press, Washington, 1988.

Parker, Stephen G. and Lawson, Tom, *God and War: The Church of England and Armed Conflict in the Twentieth Century*, Ashgate Publishing, London, 2012.

Pezzimenti, Rocco, *The political thought of Lord Acton, The English Catholics in the nineteenth Century*, Editura Millenium Romae, Rome, 2001.

Quirinius, *Letters from Rome on the Council*, republicate din revista *Allegemeine Zeitung*, Editura Rivingtons, London, Oxford and Cambridge, 1870.

Salles-Dabadie, J. M. A., *Les Conciles œcuméniques dans l’histoire*, La Palatine, Paris-Genève, 1962.

Sarolea, Charles, *Cardinal Newman and his influence on religious life and thought*, Editura BiblioBazaar, Edinburgh, 1908.

Scheonl, William J., *The Intellectual Crisis in English Catholicism, Liberal Catholics, Modernists and the Vatican in the late Nineteenth and early twentieth Centuries*, Gerald Publishing Inc., New York and London, 1982.

Schuettinger, Robert L., *Lord Acton Historian of Liberty*, Open Court Publishing Company, Illinois, 1976.

Tulloch, Hugh, *Acton*, Editura Wiedenfeld and Nicholson, London, 1988.

Watson, George, *The library of Lord Acton*, St. John, Cambridge, 1992.

Yarnold, Father Edward, *Anglican and Roman Catholic: substantial agreement...?*, A.C.T.S. Publications, Melbourne, 1984.

Zeno, Capuchin, *John Henry Newman, His Inner Life*, Ignatius Press, San Francisco, 1987.

d. Studii și articole în reviste

****Church of England to remain State Church*, în ziarul „The Christian Century”, din 27 iulie 1994, p. 717-718.

****End Church-state ties, top English bishops tell Church leaders*, în revista „Church and State”, vol. 55, aprilie 2002, p. 19-20.

****The Encyclical and Syllabus*, publicate în revista “The Dublin Review”, aprilie, 1865, p. 441-529.

Acton, Harold, *Lord Acton*, în revista „Chicago Review”, vol. 15, nr. 1, 1961, p. 31-44.

Altholz, Joseph L., *Lord Acton and the Plan of the Cambridge Modern History*, în „The Historical Journal”, vol. 39, nr. 3, septembrie 1996, p. 723-736.

Archbold, W. A. J., *Lord Acton as a Cambridge Professor*, în “Proceedings of the British Academy 1903-1904”, Oxford University Press, London, p. 282-284.

Auchmuty, James J., *Acton’s Election as an Irish Member of Parliament*, în revista “The English Historical Review”, vol. 61, no. 241, (Sept. 1946), p. 394-405.

Bria, Ion, *Infailibilitatea și primatul papal în discuția primului Sinod Vatican*, în “Ortodoxia”, XIV (1962), nr. 3, p. 454-459.

Brinton, Crane, *Lord Acton’s Philosophy of History*, în „The Harvard Theological Review”, vol. 12, no. 1 (Jan. 1919), p. 84-112.

Butterfield, H., *Lord Acton: Rome 1857*, în revista „Cambridge Historical Journal”, vol. 8, nr. 3 (1946), p. 186-204.

Conzemius, J. V., *Lord Acton and the first Vatican Council*, în “Journal of Ecclesiastical History”, vol. XX, no. 2, Octombrie 1969, p. 267-294.

David, Petru I., *Premise ale dialogului anglicano-ortodox: Aspectul Revelației divine. Contribuția culturii teologice românești*, teză de doctorat, în „Studii Teologice”, nr. 3-6, XXVIII (1976).

Fisher, Herbert Albert Laurens, *Lord Acton’s historical work*, în revista „Quarterly Review”, no. 428, iulie, London, 1911, p. 166-190.

Janosi, Engel Friedrich, *Reflections of Lord Acton on Historical Principles* în “The Catholic Historical Review”, Catholic University of America Press, vol. 28, no. 2 (Jul. 1941), p. 166-185.

Neilson, Francis, *Lord Acton a great European*, partea I, în “American Journal of Economics and Sociology”, vol. 8, no. 3, (aprilie 1949), p. 209-221.

Nurser, John S., *The Religious Conscience in Lord Acton’s political thought*, în „Journal of the History of Idea”, vol. 22, nr. 1, (ianuarie-martie 1961), p. 47-62.

Pollok, John, *Lord Acton at Cambridge*, în „The Independent Review” vol. II, nr. 7, aprilie 1904, London, p. 360-377.

Poole, Reginald Lane, *Late Lord Acton*, în revista „Endinburgh Review”, nr. 404, Aprilie 1903, London, p. 501-534.

Thonson, Stephen J., *Lord Acton on Döllinger’s Historical Theology*, în “Journal of the History Ideas”, University of Pennsylvania Press, vol. 20, no. 3 (Jun.- Sep.), 1959, p. 329-352.

Tylor, Brian W., *John Henry Newman and a Catholic Presence at Oxford*, în “The Irish Journal of Education”, vol. 27, no. 1-2, (summer-winter 1993), p. 36-49.

Watt, E. D., *Rome and Lord Acton: A Reinterpretation*, în “The Review of Politics”, vol. 28, p. 493-507.

Woodward, E. L., *The Place of Lord Acton in the Liberal Movement of the nineteenth Century*, în “Politica”, vol. IV, (septembrie 1939), p. 248-265.

e. Opere colective

Cornwell, Peter, *The Church of England and the State: Changing Constitutional links in historical perspective*, în „Church and Politics today. Essays on the role of the Church of England in Contemporary Politics”, George Moyser (ed.), T. & T. Clark Limited, Edinburgh, 1985, p. 33-54.

Duggan, Christopher, *Politics in the era of Depretis and Crispi 1870-1896*, , în “Italy in the nineteenth century”, John A. Davis (ed.), Oxford University Press, 2000, p. 154-180.

Field, Frank, *The Church of England and Parliament: a tense partnership*, în „Church and Politics today. Essays on the role of the Church of England in Contemporary Politics”, George Moyser (ed.), T. & T. Clark Limited, Edinburgh, 1985, p. 55-74.

Gladstone, W. E., *The Vatican Decrees in their bearing on Civil Allegiance: A Political Expostulation*, în E. R. Norman, “Anti-Catholicism in Victorian England”, George Allen and Unwin LTD, London, p. 212-221.

Kertzer, David I., *Religion and society*, în “Italy in the nineteenth century”, John A. Davis (ed.), Oxford University Press, 2000, p. 180-263.

Megahey, Allan, *Gladstone, Church and State*, în „Gladstone and Ireland, Politics, Religion and Nationality in the Victorian Age”, D. George Boyce and Allan O’Day (ed.), Palgrave MacMillan, Great Britain, 2010, p. 40-64.

Norman, E. R., *Church and state since 1800*, în „A History of Religion in Britain: A Practice and belief from pre-Roman times to the present”, S. Gilley and W. J. Sheils (ed.), Blackwell, Oxford, 1994, p. 277-290.

Preda, Radu, *Biserica în stat. Șansele și limitele unei dezbatere*, în „Relația dintre Biserică și Stat”, Asociația Română pentru Libertate și Dezvoltare (ed.), Institutul de studii liberale, București, 2001, p. 20-51.

Ratzinger, Cardinal Josef, *Anglican-Catholic dialogue – Its problems and hopes*, în „Anglicans and Roman Catholics: search for unity”, Christopher and Edward Yarnold (ed.), Editura SPCK/CTC Society of Promoting Christian Knowledge, 1994, p. 251-282.

Rogers, Rev Patrick, *Anglican Background*, în „A tribute to Newman. Essays on aspects of his life and thought”, Professor Michael Tierney (ed.), Brown and Nolan Limited, Dublin, 1945, p. 1-26.

Socaciu, Emanuel Mihail, *Secularizarea politicii: schiță pentru un argument liberal*, în „Relația dintre Biserică și Stat”, Asociația Română pentru Libertate și Dezvoltare (ed.), Institutul de Studii Liberale, București, 2001, p. 81-86.